

Інформаційна довідка щодо правового регулювання підстав кримінальної відповідальності за екоцид

Забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави (стаття 16 Конституції України) й одним із напрямів реалізації державної політики у сфері національної безпеки й оборони (частина четверта статті 3 Закону України «Про національну безпеку України»).

Відповідно до статті 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» державній охороні на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в цей період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси.

Із метою правового регулювання охорони безпеки людства статтею 441 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачено відповідальність за екоцид: масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Відповідно до положень статті 12 КК та санкції статті 441 КК (позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років) екоцид визнається особливо тяжким злочином. Норма є незмінною з моменту її запровадження у 2001 році.

Об'єктом посягання є суспільні міжнародно-правові відносини, що забезпечують мирне співіснування держав, дотримання правил міжнародного правопорядку як у мирний, так і у військовий час, а також міжнародні гарантії безпеки як окремим державам, так і людству в цілому. Предметом злочину є природа як середовище проживання людини: рослинний, тваринний світ, атмосфера, водні ресурси тощо.

Об'єктивна сторона складу злочину характеризується альтернативними діями, що полягають у: масовому знищенні рослинного або тваринного світу; отруєнні атмосфери або водних ресурсів; вчиненні інших (будь-яких) дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Склад злочину формальний, тобто злочин вважається закінченим із моменту вчинення дій, які створюють реальну загрозу настання наслідків – екологічної катастрофи. Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка досягла віку 16 років. Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі умислу.

Склад злочину, передбачений статтею 441 КК, має особливу конструкцію, яка відрізняється від типових формальних складів необхідністю створення вчиненим конкретним діянням реальної небезпеки настання наслідків у вигляді екологічної катастрофи; а також необов'язковістю настання таких наслідків для визнання злочину закінченим.

При цьому склад злочину «екоцид» перевантажений оціночними поняттями («масове знищення рослинного або тваринного світу», «отруєння атмосфери або водних ресурсів», «екологічна катастрофа»), визначення яких відсутнє у кримінальному та галузевому законодавстві, що негативно впливає на правозастосовчу практику. За даними Офісу Генерального прокурора, правоохоронними органами у період з 2014 року по лютий 2023 року було виявлено та розпочато досудове розслідування 37 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 441 КК. Зокрема, у 2014 – 2015 роках не було розпочато жодне кримінальне провадження за фактом учинення екоциду, у 2016 році обліковано 1 злочин досліджуваного виду, у 2017 році – 3, у 2018 році – 2, у 2019 році – 8, у 2020 році – 6, у 2021 році – 2, у 2022 році – 15, у січні – лютому 2023 року – 0. Жодне кримінальне провадження не було скероване до суду¹. Отже, судова практика з розгляду кримінальних справ про екоциди відсутня.

Проект нового КК України не передбачає екоцид як окреме кримінальне правопорушення².

В умовах збройного конфлікту існує потреба чіткого розмежування екоциду як злочину проти людства та воєнного злочину проти довкілля. Зокрема, відповідно до п. б ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду воєнними злочинами також є «інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права», у тому числі «умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою»³.

У національному законодавстві відповідальність за такі діяння передбачена статтею 438 КК (Порушення законів та звичаїв війни), якою охоплюються такі форми суспільно-небезпечної поведінки: напад на довкілля як цивільний об'єкт; заподіяння надмірної шкоди довкіллю чи можливості заподіяння такої шкоди; заподіяння широкомасштабної, довготривалої і серйозної шкоди довкіллю чи можливості заподіяння такої шкоди; знищення або захоплення довкілля чи майна, що використовується для вивчення та охорони довкілля, якщо цього не вимагає нагальна військова необхідність; нанесення ударів по об'єктах, що перебувають під охороною та використовуються з метою вивчення та охорони довкілля; розграбування об'єктів, пов'язаних із довкіллям і його елементами; напади, руйнування, знищення або виведення з ладу об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення (коли такі об'єкти є частиною

---

¹ Статистика про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

² Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту станом на 22.05.2023. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/05/22/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-22-05-2023.pdf>

³ Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

природного середовища); напади на установки та споруди, що містять небезпечні сили; вороже використання засобів впливу на навколишнє середовище; застосування отрути або отруйної зброї; напад на довкілля із застосуванням запалювальної зброї тощо.

Варто зазначити, що основні міжнародні акти, які містять норми з охорони довкілля та протидії екологічним правопорушенням (Положення про закони і звичаї сухопутної війни від 18.10.1907 р.; Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою від 29.11.1969 р.; Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10.12.1976 р.; Додатковий Протокол I до Женевських Конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, прийнятий на дипломатичній конференції в Женеві 08.06.1977 р.; Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані від 13.11.1979 р.; Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики від 20.05.1980 р.; Всесвітня Хартія природи від 28.10.1982 р.; Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку від 14.06.1992 р.; Конвенція про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального законодавства від 04.11.1998 р.⁴), не наводять визначення поняття екоциду як злочину.

У більшості країн світу екоцид позиціонується як різновид військового злочину, причому сам термін «екоцид» не вживається. Наприклад, згідно зі статтею 104 Кримінального кодексу Естонії передбачена відповідальність за «свідомий вплив на навколишнє середовище як метод ведення війни, якщо це спричинило заподіяння великої шкоди навколишньому середовищу». Міжнародне суспільство прагне вивести екоцид із рангу злочину, що обумовлюється військовими діями, в окремий вид злочинної дії, що може існувати й поза військовими діями⁵.

Статус самостійного злочину екоцид має в кримінальних кодексах лише декількох держав світу (окремі держави пострадянського простору, В'єтнам, Колумбія, Монголія). Однак і тут повної уніфікації не спостерігається. Зокрема, в КК Білорусі, Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Росії під екоцидом розуміється «масове знищення рослинного і тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, здатних викликати екологічну катастрофу», тоді як у КК Вірменії та Монголії обов'язковою ознакою цього злочину є не можливість, а сам факт настання екологічної катастрофи⁶.

Варто зазначити, що процес міжнародної криміналізації екоциду триває. Так, у документі Stop Ecocide Foundation, оприлюдненому у червні 2021 р., щодо

---

⁴ Проблеми врегулювання складу злочину про екоцид: вітчизняне та зарубіжне законодавство. URL: http://lib-net.com/content/9455_Problemi_vregylyvannya_sklady_zlochiny_pro_ekocid_vitchiznyane_ta_zarybijne_zakonodavstvo.htm

⁵ International lawyers draft plan to criminalise ecosystem destruction. URL: <https://www.theguardian.com/law/2020/nov/30/international-lawyers-draft-plan-to-criminalise-ecosystem-destruction>

⁶ Рибачек В. К. Міжнародно-правова регламентація злочину екоциду. *Часопис цивілістики*. 2022. Вип. 45. С. 82–87. DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i45.471>

переглянутої Директиви ЄС 2008 року про захист навколишнього середовища пропонуються зміни до Римського статуту міжнародного кримінального суду. Зокрема, запропоновано доповнити статтю 5 «Злочини, що підпадають під юрисдикцію суду» пунктом е) «Злочин екоциду», який визначається як «незаконні або необґрунтовані дії, вчинені з усвідомленням, що існує суттєва ймовірність спричинення такими діями серйозної та масштабної або довготривалої шкоди навколишньому середовищу»⁷.

Таким чином, існує потреба пошуку нових підходів до розуміння «екоциду» та розширення підстав міжнародної відповідальності за екологічну шкоду навколишньому середовищу.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

* Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.

---

⁷ STOP ECOCIDE FOUNDATION. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide. Commentary and code. URL: <https://www.stopecocide.earth>.